

відкрито і сміливо критикувати прояви суспільної несправедливості. В писаннях богословів IV ст. зустрічається засудження несправедливих дій світської влади.

У період визнання християнства державною релігією, затвердження основних догматів християнської Церкви, розквіту патристики формуються остаточні християнські доктрини щодо відношення нової релігії до держави. Так, святий Василій Великий твердив, що християнин зобов'язаний коритися лише тим світським законам, які не суперечать виконанню Божої волі.

**Використані джерела:**

1. Лубський В. Християнські погляди на державу (I-III ст.) // Всеукраїнська міжнародна християнська асамблея "Заповідь нову даю вам: любіть один одного" (Іоан, 13, 34). Наук.-практ. конференція. Київ, 17-18 лютого 1998 р. Доповіді, повідомлення. – К., 1998. – С. 109.
2. Архієпископ Ісиченко І. Загальна церковна історія. – Х. : Акта, 2001. – С. 73.
3. Толковая Библия или комментарий на все книги св. писания Ветхаго и Новаго Завета. – Т. 3. – Новый Заветъ. – Петербургъ, 1911-913. Второе издание Института перевода Библии. Стокгольм, 1987. – С. 586-588.
4. Новий Завіт. Популярна енциклопедія. – К. : Махаон – Україна, 2009. – С. 251, 253.
5. Данієл М. Дойчландер. Світський уряд: Боже інше царство. Вчення Біблії народові. – Б.м. : Горлиця, 2002. – С. 33.
6. Булгаков С. Н. Православие. – М. : ООО "Издательство АСТ", 2003. – С. 294-295.
7. Бодуел Гі. Історія Церкви. – Львів : Свічадо, 2000. – С. 57.
8. Лубський В. Назв. праця. – С. 10.

**Андрусішин Б. І., Бондаренко В. Д. Формирование христианского учения о государстве**

*Проанализирован процесс формирования христианских взглядов на государство в первые века новой эры.*

*Ключевые слова: государство, Церковь, христианство, христиане.*

**Andrusishin B. I., Bondarenko V. D. Forming of christian studies about the state**

*The process of forming of christian looks is analysed to the state in the first ages of new era.*

*Key words: state, Church, christianity, christians.*

**Білан Н. В.**  
**Національний педагогічний університет**  
**імені М. П. Драгоманова**

## СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОСВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

*У статті розглядається сучасний стан правосвідомості населення України та причини, які впливають на її деформації. Аналізуються існуючі методи і засоби правового навчання й виховання населення з метою подолання основних деструктивних проявів правосвідомості населення України.*

*Ключові слова: правова свідомість, правовий нігілізм, правова освіта, правове виховання.*

З прийняттям 16 липня 1990 року Декларації про незалежність, український народ перейшов на нову і більш високу сходинку свого історичного становлення та розвитку. З цього моменту починається і новий етап формування його правової свідомості.

Правосвідомість традиційно сприймається як сукупність ідей, поглядів, уявлень

про те, яким повинне бути право з точки зору справедливості, а також доцільності, ефективності й утвердження цінностей, визнаних у суспільстві, оцінок і почуттів, що складаються на їх основі. Правосвідомість передбачає з одного боку знання права, а з іншого – певне ставлення до нього. Саме в правосвідомості людини виражається схвалення чи несхвалення діючого права, уявлення про те, яким має бути необхідне право, на яких принципах і ідеалах воно будуватиметься.

Правосвідомість не лише відображає правову дійсність, що склалася за конкретно-історичних умов у тій чи іншій країні, але водночас впливає на функціонування і розвиток правової системи. Вона є активним елементом системи правового регулювання суспільних відносин – право не може здійснювати свій регулятивний вплив інакше як через людей, безпосередньо впливаючи на їхню свідомість. Через правові ідеї та теорії, почуття та емоції норми права, інші правові явища оцінюються з точки зору життєвих потреб та інтересів людей та суспільства, справедливості, формуються установки на правову поведінку, уявлення щодо критеріїв ефективності правового регулювання, шляхів реформування та удосконалення законодавства, судово-правової системи, юридичної практики тощо [4, С. 70].

Правосвідомість, володіючи власним культурним статусом у суспільстві, слугує реальною умовою зміни правової дійсності. Було б неправильно недооцінювати її позитивний і негативний вплив на правову сферу суспільства, її фундаментальне значення в правовій системі держави. Правосвідомість виступає позитивним фактором у випадку її духовно-культурної та ментальної зрілості. Ну далеко не вся правосвідомість відповідає подібного роду характеристикам. Нерідко її притаманні нігілістичні тенденції у відношенні ідеї права, що ускладнює процес правового регулювання.

Щоб краще зрозуміти сьогодення, необхідно аналізувати минуле, ідеї, принципи, теорії системи цінностей, вироблені в той чи інший час тим або іншим народом. Історичні умови життєдіяльності нашої держави відіграють величезну роль у становленні правосвідомості громадян України. Відповідно, існує необхідність акцентувати увагу на деяких положеннях розвитку правової думки минулого для адекватного розуміння сучасних проблем формування та розвитку правосвідомості.

Наша країна довгий час перебувала у складі СРСР, що вплинуло на стан її державності та ставлення до права. Можна виділити певні особливості правової свідомості радянського періоду. В СРСР мала місце крайня ідеологізація правової свідомості. Правова ідеологія як структурний компонент правової свідомості ототожнювалася з ідеологією комуністичної партії, яка одночасно була і ідеологією держави. Така ідеологізація призвела до заперечення принципу верховенства права і зміни його на принцип верховенства закону.

Ще однією особливістю радянської правової свідомості стало формування системи цінностей, в якій не було місця визнанню людини, її прав і свобод, життя і гідності найвищою соціальною цінністю, хоча номінально проголошувалося гасло “Все в ім’я людини, все заради людини”. Натомість абсолютною цінністю визнавалася держава та її інтереси, як вони були визначені партією. Стосовно держави, її органів і посадових осіб діяв загально дозвільний правовий режим, згідно з яким держава могла приймати будь-яке рішення, виправдовуючи його інтересами побудови соціалізму, тоді як на громадян поширював свою дію правовий режим, який передбачав, що людина може діяти лише в межах, визначених для неї державою [4, С. 41].

Сьогодні спостерігаються залишки рецидивів минулого у свідомості певної категорії людей. Це з одної сторони, є свідченням того, що право ще не зайняло

належного місця у правовій свідомості громадян. Цьому сприяє і відсутність у значної частини населення законних перспектив досягнення більш високого становища в суспільстві, суперечливість і недосконалість законодавства, яке ставить у невідгідне становище тих, хто прагне добросовісно працювати.

Сучасна історія свідчить, що якісні зміни у правосвідомості українських громадян відбулися у зв'язку зі звільненням від тоталітарної системи. Фактично свобода у вигляді свободи слова, діяльність політичних організацій, економічної конкуренції сприяла зняттю соціально-репресивних форм контролю за діяльністю людей з боку держави, формуванню в них позитивних морально-правових настанов. Однак поряд з позитивними рисами стали все частіше проявлятися негативні тенденції у взаєминах між громадянами і суспільством, громадянами і державою. Суб'єкти правовідносин у нових політико-правових умовах по різному зрозуміли такі поняття, як свобода, відповідальність, демократія, обов'язок, рівність. Наприклад, свобода часто-густо розглядалася як всездозволеність, без відповідних обов'язків стосовно інших суб'єктів правовідносин, що призвело до відмови від всіх заборон на рівні свідомості як окремих індивідів, так і цілих суспільних груп. Непродуманість різнорівневих реформ у політико-правовій та економічній сферах, соціальна апатія та розчарування перших років перебудови стали ґрунтом для деформацій у суспільній правосвідомості [3, С. 221].

Правосвідомість українського суспільства фактично спирається на два типи політико-правової культури: тоталітарно-підданський, який сформувався з радянських часів, і демократично-ліберальний, що почав розвиватися з часів перебудови та з моменту проголошення незалежності України.

Роки незалежності України чимало, що змінили в житті суспільства і свідомості людей. Але це не означає повної ліквідації тих деформацій правосвідомості населення, які склалися за роки радянської влади. При формуванні правової держави виникла необхідність створення нової парадигми правосвідомості всіх суб'єктів правовідносин.

Внаслідок різних причин в Україні сформувалися неформальні норми, об'єднані загальним терміном "інфраправо". Життєві норми інфраправа, втілювані у стереотипах поведінки, часто конфліктують із суто юридичними, а отже мають поза правовий, а в окремих випадках антиправовий характер. Своєю чергою правосвідомість крім фактичних суспільних відносин урегульованих нормами права відображає і ті, що потребують такого регулювання, спрямовуючи таким чином поведінку індивідів у різних сферах суспільної діяльності.

Особливий інтерес становить реальна правова свідомість, якою керуються індивіди у своїй повсякденній діяльності. Крім правових норм великого значення сьогодні набувають інфраправові конвенції. Норми останніх конкурують з настановами позитивного права. Виникненню інфраправа сприяла редистрибутивна економічна система, що спровокувала встановлення неформальних відносин для одержання матеріальних та духовних благ. Поширення інфраправа на пострадянському просторі об'єктивно зумовлена рядом історичних, політичних та соціально-економічних чинників, які з одного боку, надали певним соціальним групам нових можливостей для задоволення власних потреб шляхом перерозподілу ресурсів, а з іншого – сприяли відстороненню і відчуженню більшої частини населення від загальнодержавної власності, обмеживши їх вплив на політичне життя [2].

З послабленням офіційного законодавства, поширенням соціальної аномії (дезорганізація елементів соціальної системи) інфраправо відіграє провідну роль. Право

та інфраправо, в яких узагальнено констатуються потреби, інтереси та інституціолізовані відносини, віддзеркалюється своєю чергою, у правосвідомості.

Низька довіра населення до офіційних інститутів державної влади свідчить про втрату їхнього авторитету, перерозподіл функцій офіційного інституту в бік інститутів неформальних, безпосередньо характеризує кризу влади та опосередковано – наявність інфраправа. Типовим прикладом інфраправа є корупція та хабарництво. Останнє, зокрема, набуло широкого розповсюдження на побутовому рівні та системності на рівні державного управління. За часів перебудови такі деформації суспільної правосвідомості стали нормами і перестали сприйматися певними групами населення як відхилення від моралі та права, виникли нові взірці поведінки, які набувають інституціалізації без відповідного законодавчого оформлення, і тому часто-густо спостерігається ситуація незбігу цінностей і поведінки у сфері реалізації норм права

Треба також зазначити, що правосвідомість за змістом може розрізнятися своєю цілеспрямованістю, тобто бути позитивною чи негативною щодо сприйняття права як суспільного феномена. В разі позитивної свідомості людина усвідомлює правові процеси і юридичну діяльність як позитивне явище, необхідне для розвитку суспільства, для захисту прав і свобод особистості, для максимальної реалізації і узгодження інтересів окремих індивідів, соціальних груп і співтовариств. У разі негативної правосвідомості людина нігілістично, скептично чи байдуже ставиться до правових інститутів та правових інструментів як певних засобів державної і суспільної організації. Такий рівень правосвідомості можна визначити як протиправний.

Однією з причин повільного подолання деформацій суспільної правосвідомості в Україні є недорозвиненість громадянського суспільства та низький рівень правової культури наших громадян. Пересічний громадянин поки ще недостатньо цікавиться своїми правами і свободами і продовжують сприймати їх переважно крізь призму патерналістських настанов [3, С. 235].

Правосвідомість людини громадянського суспільства принципово відрізняється від патерналістичної свідомості, що є окремим негативним залишком від радянського політичного режиму. Установка особи жити у згоді з вимогами права, з розвинутою правосвідомістю, автономно, передбачає особистість, а протилежна – жити піклуванням інших, співчуттям – це не особистість, а підданий, у якого домінує патерналістична установка. Для патерналістичної правосвідомості характерним є ідеал по-батьківськи дбайливого правителя, дії якого повинні регламентуватися моральними критеріями: турботи, співчуття, добра [5].

У процесі становлення незалежної української держави народ отримав свободу, але, на жаль, не навчився нею користуватися, реалізуючи свої конституційні права. Тобто суспільна та індивідуальна правосвідомість лише поступово звикає до нового виміру взаємодії з державою. Дійсна, а не декларована свобода можлива лише тоді, коли влада служить праву. Визначну роль у становленні державності та розвитку правосвідомості українського суспільства повинна відігравати його еліта. Безумовно, високий рівень правосвідомості та правової культури необхідний пересічним громадянам, але ще більший рівень повинен бути у представників державної влади, які своїм прикладом впливають і виховують власний народ. Нажаль, на сьогоднішній день правовий нігілізм залишається невирішеною проблемою як на рівні пересічних громадян, так і на рівні управлінської еліти.

Правовий нігілізм пов'язаний з негативними сторонами морально-правової соціалізації та іншими видами правової дійсності, але він може бути обумовлений і тим,

що в реальному правовому житті члени суспільства не знаходять тих правових ідеалів, до яких прагнуть, що призводить до розчарування і заперечення ціннісного значення права взагалі.

Для громадянського суспільства та правової держави важливим є протистояння поширенню фактів зловживання правом. Механізм зловживання правом складається з двох взаємозалежних моментів. Перший з них стосується зловживання владою, тобто тими повноваженнями, якими відповідно до закону наділені посадові особи, другий – зловживання громадян своїми суб'єктивними правами і свободами. Право за своєю сутністю не може стимулювати погані вчинки людей, виправдовуючи зазіхання будь-кого на основі свободи, справедливості, гуманізму миритися з будь-якою формою обмеження прав людини. Юридична практика свідчить про те, що зловживання правом є використання правових норм всупереч їх призначенню.

З метою викорінення різних деформацій правосвідомості, задля підвищення рівня правової свідомості громадян необхідно розробити та цілеспрямовано втілювати загальнодержавну програму обов'язкового правового навчання й виховання населення. Це допоможе одержати громадянам необхідний мінімум правових знань, що дозволив би їм виконувати свої професійні права та уміти компетентно захищати свої права.

Правове виховання важливий засіб формування правосвідомості, яке полягає в цілеспрямованому впливі на свідомість індивіда з метою засвоєння людиною певної системи правових знань, норм і цінностей, що дозволяють їй функціонувати як повноправному членові суспільства.

Система правової освіти повинна спиратися на новітні дослідження в галузі правознавства, юридичну педагогіку, новітні моделі право освітньої діяльності.

На сьогоднішній день особливої ваги щодо формування правосвідомості набули різноманітні засоби масової інформації, які справляють постійний вплив на свідомість громадян України. Інформація сама по собі є нейтральним явищем, але подана у певному ключі починає відігравати виховну та моральну функцію. Саме засоби масової інформації здатні впливати на правосвідомість українського суспільства шляхом запровадження освітніх телевізійних і радіопрограм, транслуючи художні та документальні фільми з правової тематики, зменшуючи кількість кінострічок з елементами насильства.

Виходячи з викладеного зазначимо, що правосвідомість сучасного українського суспільства має певні риси і стереотипи, які залишилися у спадок від минулих років. Вони впливають на загальний рівень правосвідомості українських громадян, а їх подолання є складним, поступовим процесом, який обумовлений утвердженням демократичних, правових норм та цінностей у сучасній Україні. Тому одним із головних напрямків діяльності держави є подолання деструктивних проявів правової свідомості серед населення, шляхом удосконалення існуючих методів і засобів правоосвітнього процесу.

#### **Використані джерела:**

1. *Андрусичин Б. І.* Правова культура молоді як гарант правового суспільства // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – № 6. – 179 с. – С. 70-73.
2. *Бова А. А.* Зміст і структура правосвідомості населення України : автореф. ... канд. соціальних наук. – К., 2001. – 20 с.
3. *Калиновський Ю. Ю.* Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність / Національна юрид. Академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2008. – 228 с.

4. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : монографія / за ред. проф. Ю. П. Битяк та доц. І. В. Яковюка. – Х. : Право, 2007. – 248 с.
5. Цимбалюк М. М. Формування правосвідомості громадян у процесі розбудови громадянського суспільства : автореф. ... канд. юр. наук. – К., 2004. – 187 с.

**Билан Н. В. Состояние и перспективы развития правосознания населения Украины**

*В статье рассматривается современное состояние правосознания население Украины и причины, которое влияет на ее деформации. Анализируются существующие методы и средства правовой образования и воспитания населения с целью преодоления основных деструктивных проявлений правосознания населения Украины.*

*Ключевые слова: правовое сознание, правовой нигилизм, правовое образование, правовое воспитание.*

**Bilan N. V. State and prospects of development of sense of justice of population of Ukraine**

*This article describes the current state of justice and the reasons for Ukraine's population, which affects its deformation. Analyze the existing methods and means of legal training and education of the population to overcome the major destructive manifestations of justice of Ukraine's population.*

*Key words: legal consciousness, legal nihilism, legal education.*

**Білозьоров Є. В.  
КНУВС**

## **УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА: РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ ІЛЮЗІЯ?**

*У статті досліджено загальнотеоретичні та практичні питання національної держави, а також сформульовано дефініцію Української національної держави, охарактеризовано основні ознаки.*

*Ключові слова: держава, державність, нація, Українська нація, Українська національна держава.*

Український народ після багатовікової боротьби проти національного поневолення врешті здобув власну державу і статус незалежної нації. У такий визначний момент його національної історії, який супроводжується системною кризою суспільства, зростає інтерес до національної ідеї. Саме національна ідея покликана осмислити місце, призначення і перспективу української нації у контексті власного досвіду, світової історії та сучасних глобалізаційних процесів, і на цій основі об'єднати та консолідувати народні маси в єдиний організм – сучасну національну державу.

Так, в юридичній науці виділяють декілька періодів виникнення і розвитку української державності:

1. Київська Русь.
2. Польсько-литовська доба.
3. Період козацької доби.
4. Україна у складі Російської та Австрійської імперій.
5. Україна у ХХ столітті [2, с. 8].

Отже, звернення до цієї проблеми не є випадковим, як не є випадковим піднесення національного духу українського народу після проголошення незалежної Української держави, що є результатом складного історичного процесу. Безперечно, феноменом державного суверенітету України є народовладдя в межах своєї території, право самостійного вирішення питань соціально-політичного, економічного і духовного життя